

**ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ
УКРАЇНИ**

УДК 159.9:159.922

ЮР'ЄВА Наталія Вікторівна

**МОТИВАЦІЙНІ РЕСУРСИ СТРЕСОСТІЙКОСТІ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ
УКРАЇНИ З КОНВОЮВАННЯ, ЕКСТРАДИЦІЇ ТА ОХОРОНИ
ПІДСУДНИХ**

Спеціальність 19.00.09
«Психологія діяльності в особливих умовах»

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Харків – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті цивільного захисту України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент
ПАСІЧНИК Володимир Іванович,
Національна академія Національної гвардії
України, кафедра оперативного мистецтва,
доцент.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
ПОТАПЧУК Євген Михайлович,
Хмельницький національний університет,
кафедра практичної психології та
педагогіки, завідувач;

кандидат психологічних наук, доцент
ЧЕРКАШИН Андрій Іванович,
Національний технічний університет
«ХПІ», кафедра педагогіки та психології
управління соціальними системами,
професор.

Захист відбудеться «26» червня 2015 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.707.02 в Національному університеті цивільного захисту України за адресою: 61023, м. Харків, вул. Чернишевська, 94, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного університету цивільного захисту України за адресою: 61023, м. Харків, вул. Чернишевська, 94.

Автореферат розіслано «25» травня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат психологічних наук, доцент

В. Є. Христенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасне розуміння стресостійкості передбачає зосередження не лише на функції забезпечення фізичного виживання особи в екстремальних умовах, а й на функції збереження більш широкого функціонування особистості, фахівця – здатності ефективно і професійно діяти. Коли стресостійкість тлумачать як здатність до адаптації і вміння керувати власними ресурсами для збереження ефективності діяльності, застосовують термін “життєстійкість” (S. Maddi).

Згідно із сучасними положеннями психологічної науки наявні у фахівців ризиконебезпечних професій розбіжності у здатності ефективно діяти в екстремальних умовах зумовлені такими компонентами стресостійкості, які детермінуються психологічною підготовленістю особистості до дій в екстремальних умовах, особистим та професійним досвідом, підтримкою соціального оточення, ефективністю опрацювання травматичного досвіду тощо. Отже, саме розвиток життєстійкості є тим потенціалом, який має бути реалізований у процесі професіоналізації фахівців ризиконебезпечних професій, для забезпечення надійності їх діяльності та адаптивності психічного функціонування.

Проблема стресу і стресостійкості особистості традиційно викликає неабиякий інтерес учених і практиків, пов’язує між собою багато фундаментальних та прикладних досліджень. Значний науковий досвід вивчення проблеми боротьби зі стресами накопичено за кордоном (W. M. Wundt, W. James, W. B. Cannon, H. Selye, E. Gellhorn, G. N. Loofbourrow, P. Fraisse, T. Cox, R. Lazarus, J. C. Coyne, J. R. P. French, W. Rodgers, S. Cobb, R. Launier, J. W. Mason, J. R. McGrath та ін.). Постійно зростає інтерес до дослідження проблеми стресу і стресостійкості у вітчизняній науці. Зазначеною проблематикою займалися такі відомі психологи, як Н. Є. Водоп’янова, П. Д. Горізонтов, П. Б. Зільберман, Л. О. Китаєв-Смик, А. Б. Леонова, В. Л. Маріщук, В. І. Медведєв, Н. І. Наєнко, Р. С. Немов, Ю. С. Савенко, В. В. Суворова та інші.

Однак, незважаючи на наявність значної кількості праць, які розкривають психологічні проблеми стресу і стресостійкості фахівців ризиконебезпечних професій (В. О. Бодров, В. М. Корольчук, В. О. Лефтеров, А. Г. Маклаков, С. М. Миронець, Є. М. Потапчук, І. І. Приходько, О. М. Столяренко, С. І. Яковенко, О. В. Тімченко й ін.), залишається чимало недостатньо досліджених питань, що пов’язані з пошуком доступних ресурсів формування стресостійкості цих фахівців та активізації необхідних ресурсів у процесі їх професійної психологічної підготовки. За результатами проведеного аналізу наукових праць цих та деяких інших авторів стає очевидним, що:

- існує нині розуміння мотиваційних ресурсів стресостійкості особистості має неоднозначне тлумачення у різних наукових джерелах, а це, своєю чергою, відбивається у розбіжностях поглядів науковців стосовно визначення шляхів оптимізації процесу формування стресостійкості фахівця;
- на цей час у наукових дослідженнях недостатньо повно розкрито

типологію стресостійкості і мотиваційної сфери фахівців ризиконебезпечних професій, а також особливості стресостійкості і мотиваційної сфери військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України (НГУ) з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних (КЕОП);

– дотепер ресурсність різних типів мотиваційної сфери у військовослужбовців підрозділів з КЕОП не була предметом наукового дослідження, хоча необхідність її визначення й урахування у процесі професіоналізації цих фахівців обумовлюється практичними запитами НГУ;

– неповна визначеність системи доцільних психологічних заходів, спрямованих на активізацію мотиваційного ресурсу стресостійкості військовослужбовців підрозділів з КЕОП у психологічному забезпеченні професіоналізації зазначених військових фахівців, знижує ефективність цього процесу.

Таким чином, актуальність окресленої проблеми, відсутність систематизованих теоретичних, емпіричних та експериментальних її досліджень зумовили вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з планом наукових досліджень, передбачених наказом МВС України від 23.07.2010 р. № 347 “Про затвердження переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 років” (пункту 2.1; пунктів 4, 7, 18, 19, 26 дод. 15). Напрямок дослідження відповідає наказу МВС України “Про реформування системи освіти МВС України та підвищення якості підготовки фахівців для органів внутрішніх справ” від 28.10.2007 р. № 411 (яким затверджено Концепцію і Програму реформування системи освіти МВС України та підвищення якості підготовки фахівців для органів внутрішніх справ), а також плану наукової роботи Національної академії Національної гвардії України.

Матеріали дослідження було використано під час опрацювання науково-дослідної роботи “Вдосконалення психологічного забезпечення професіоналізації військових фахівців Національної гвардії України” (держ. облік. № 015U002843). Тема дисертаційного дослідження затверджена рішенням вченої ради Національного університету цивільного захисту України (протокол № 5 від 22.12.2014 р.) та узгоджена у бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 27.01.2015 р.).

Мета дослідження полягає у виявленні ресурсів мотиваційної сфери для формування стресостійкості військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних, а також у визначенні можливостей активізації цих ресурсів.

Завдання дослідження:

– провести теоретико-методологічний аналіз проблеми стійкості до стресу в сучасній психологічній науці;

– дослідити особливості стресостійкості військовослужбовців підрозділів НГУ з КЕОП, стратегії та дієвість її реалізації;

- визначити сформованість, дієвість, структуру та типологію мотиваційної сфери військовослужбовців підрозділів з КЕОП;
- виявити особливості мотиваційної сфери, що мають ресурсні зв'язки зі стресостійкістю у військовослужбовців підрозділів з КЕОП;
- встановити можливості використання тренінгових технологій як засобу професійної психологічної підготовки військовослужбовців для активізації мотиваційних ресурсів стресостійкості у майбутніх офіцерів Національної гвардії України.

Об'єкт дослідження – стресостійкість фахівця ризиконебезпечних професій.

Предмет дослідження – мотиваційні ресурси стресостійкості військовослужбовця Національної гвардії України з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних.

Гіпотеза дослідження: полягає у тому, що цілеспрямоване формування мотиваційної сфери у процесі професійної психологічної підготовки, як одного із найпотужніших джерел розвитку професійно важливих якостей, здатне значно підвищити стресостійкість військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних.

Методологічну основу дослідження склали:

- принципи детермінізму, єдності свідомості та діяльності, розвитку та системності, що розкриті у працях видатних представників психологічної науки (Л. С. Виготського, С. Л. Рубінштейна, О. М. Леонтьєва, Б. Ф. Ломова, В. Д. Небиліцина, В. С. Мерліна та ін.);
- фундаментальні положення психології про причини та закономірності розвитку стресу (Н. Selye, W. B. Cannon, В. О. Бодров, Н. Є. Водоп'янова, П. Б. Зільберман, Л. О. Китаєв-Смик, А. Б. Леонова, В. Л. Маріщук, О. М. Столяренко та ін.);
- сучасні теоретико-емпіричні дослідження стресостійкості (Л. М. Аболін, В. О. Бодров, В. М. Корольчук, В. Л. Маріщук) та життєстійкості особистості (S. Maddi, S. Kobasa, Д. О. Леонтьєв, О. І. Расказова);
- праці зарубіжних та вітчизняних психологів, присвячені вивченню способів “поведінки оволодіння собою” (S. Folkman, R. Lazarus K. Menninger, V. Vaillant, T. Kroeber, N. Haan, R. Moose, В. О. Бодров, Л. Г. Дика, П. Б. Зільберман);
- положення вітчизняної та зарубіжної психологічної науки про мотиваційну сферу особистості, розуміння її структури, змісту, динаміки, механізмів (К. О. Абульханова-Славська, В. Г. Асєєв, В. К. Вілюнас, С. С. Занюк, Є. П. Ільїн, Д. О. Леонтьєв, А. К. Маркова, В. С. Мерлін, А. Maslow, D. McClelland, H. Heckhausen, R. Janoff-Bulman).

Методи дослідження. Відповідно до мети і для вирішення поставлених завдань дослідження було використано такі методи:

- теоретичні: аналіз наукової літератури та керівних документів; аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення та інтерпретація

отриманої інформації;

– емпіричні: а) діагностичні: *опитування військовослужбовців підрозділів з КЕОП з метою виявлення стрес-факторів їх службово-бойової діяльності; спостереження за виконанням службово-бойових завдань військовослужбовцями підрозділів з КЕОП, усталеністю їх працездатності у напружених умовах службово-бойової діяльності та здатністю до саморегуляції; анкетування для оцінювання ефективності тренінгу “Мотиваційні ресурси життєстійкості”;* б) психодіагностичні: методика “Життєстійкість” (S. Maddi), тест “Діагностика копінг-стратегій” (Ч. Кавер, М. Шейер, Д. Вентрауб – методика COPE в адаптації Т. О. Гордєєвої, Є. М. Осіна, О. І. Расказової, О. А. Сичова, В. Ю. Шев’яхової), “Опитувальник нервово-психічної напруженості” Т. А. Немчина, тест “Методика діагностики соціально-психологічної адаптації” К. Роджерса та Р. Даймонда, методика “Визначення мотиваційного профілю особистості” Ш. Річі та П. Мартіна (в адаптації О. Г. Шмельова), “Тест смисложиттєвих орієнтацій” (СЖО) (Д. О. Леонтєва), методика “Шкала базових переконань” (Р. Янова-Бульмана), тест “Локус контролю” (у модифікації О. Г. Ксенофонтової);

– експеримент зі встановлення можливості використання тренінгових технологій як засобу активізації мотиваційних ресурсів стресостійкості у майбутніх офіцерів Національної гвардії України;

– методи математичної статистики – ϕ -критерій кутового перетворення Фішера, t -критерій Стьюдента, дисперсійний, кореляційний та кластерний аналізи.

Надійність та достовірність результатів дослідження забезпечено: реалізацією теоретичних положень у вирішенні завдань емпіричного дослідження; застосуванням методів, адекватних завданням дослідження; репрезентативною вибіркою досліджуваних; використанням методів статистичної обробки отриманих даних (за допомогою комп’ютерної програми SPSS 20.0 for Windows).

Наукова новизна отриманих результатів:

– *вперше* у систематизованому вигляді визначено і проаналізовано ресурсність різних типів мотивації військовослужбовців підрозділів з КЕОП щодо формування їх стресостійкості;

– *набули подальшого розвитку* знання з типології стресостійкості і мотиваційної сфери фахівців ризиконебезпечних професій, а також особливостей стресостійкості і мотиваційної сфери військовослужбовців підрозділів з КЕОП;

– *уточнено* дані стосовно можливостей використання активних методів навчання (тренінгів) для активізації мотиваційних ресурсів стресостійкості у курсантів Національної академії Національної гвардії України – майбутніх офіцерів підрозділів НГУ з КЕОП.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що отримані результати можуть застосовуватися у процесі професійної психологічної підготовки фахівців ризиконебезпечних професій. Так,

використання засобів активізації мотиваційних ресурсів дозволяє розширити можливості для цілеспрямованого розвитку стресостійкості особового складу різних силових структур, що сприятиме як ефективності виконання ним службово-бойових завдань, так і його виживанню в екстремальних умовах.

Впровадження результатів дослідження здійснено: у навчально-виховний процес Національної академії Національної гвардії України у ході викладання навчальних дисциплін "Психологічна робота у військовій частині Національної гвардії України" та "Морально-психологічне забезпечення дій формувань Національної гвардії України" (акт впровадження від 30.01.2015 р.); у практику професійної психологічної підготовки особового складу підрозділів з КЕОП та психологічної роботи у військовій частині 3005 Національної гвардії України (акт впровадження від 10.02.2015 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації розглядалися й обговорювалися на засіданнях науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології Національного університету цивільного захисту України, кафедри оперативного мистецтва Національної академії Національної гвардії України, а також доводилися автором на шести науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції "Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)" (м. Львів, 31 жовтня–1 листопада 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції "Історія та сучасний стан педагогічних та психологічних наук" (м. Київ, 7 листопада 2014 р.); науково-практичній конференції "Сучасний стан психологічного забезпечення професійної діяльності сил охорони правопорядку" (м. Харків, 21 листопада 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції "Роль педагогічних та психологічних наук у процесі розвитку суспільства в умовах сьогодення" (м. Київ, 5 грудня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції "Обеспечение безопасности жизнедеятельности: проблемы и перспективы" (м. Мінськ, 2-3 квітня 2015 р.); VII науково-практичній конференції "Наукове забезпечення службово-бойової діяльності підрозділів НГУ" (м. Харків, 9 квітня 2015 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження висвітлені у 12 публікаціях, із них: 5 – статті у наукових фахових виданнях, включених до Переліку ДАК України, 1 – стаття у закордонному науковому виданні та 6 – тези доповідей у матеріалах конференцій.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Рукопис дисертації містить 231 сторінку (із них 158 сторінок основного тексту). Робота включає 19 таблиць, 1 рисунок. Список використаних джерел складається з 223 найменувань, у тому числі 37 іноземних.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу, методологічну основу, наведено методи,

які використовувались у ході його проведення. Викладено наукову новизну та практичне значення результатів дослідження. Надано відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження у практику діяльності Національної гвардії України.

У першому розділі *“Теоретико-методологічний аналіз проблеми стресостійкості в сучасній психологічній науці”* розкрито основні підходи у вивченні проблеми стійкості особистості до стресу, сутність та зміст психологічних ресурсів стресостійкості фахівців ризиконебезпечних професій, результати феноменологічного та семантичного аналізу поняття *“життєстійкість”* як ключової характеристики стресостійкості.

Проведений аналіз розуміння представниками сучасної психологічної науки поняття *“стресостійкість”* дозволив виділити такі його основні визначальні характеристики: емоційна стійкість; якість, риса, властивість, що впливають на характер діяльності; інтегральна, комплексна характеристика, що включає різні психологічні, фізіологічні і поведінкові компоненти; здатність керувати своїми емоціями, зберігати високу працездатність, здійснювати складну або небезпечну діяльність без напруженості, незважаючи на емоціогенні впливи. Найбільш всеохоплюючим є трактування стресостійкості як інтегративної властивості особистості, що характеризується такою взаємодією емоційних, інтелектуальних та мотиваційних компонентів психічної діяльності індивіда, які забезпечують оптимально успішне досягнення мети діяльності у складній емотивній обстановці.

Стресостійкість особистості має багаторівневу детермінацію і зумовлена як характеристиками навколишнього середовища, так і особистісними характеристиками людини. Визначальний вплив на її структуру чинить характер діяльності індивіда. Так, професійна діяльність фахівців ризиконебезпечних професій характеризується впливом значної кількості стресогенних факторів і висуває підвищені вимоги до стресостійкості та психологічних якостей особистості, що забезпечують ефективність діяльності в екстремальних умовах. Отже, стресостійкість відображує функціональні характеристики професійно значущих психічних процесів, якостей та властивостей особистості і є окремим випадком психічної стійкості, що проявляється внаслідок дії стрес-факторів. Її специфічність визначається конкретним видом діяльності.

Важливим аспектом дослідження проблеми стійкості до стресу як професійно значущої якості фахівців ризиконебезпечних професій, до яких належать і військовослужбовці підрозділів НГУ з КЕОП, є пошук психологічних ресурсів стресостійкості, можливість їх розвивати, використовувати та оперувати ними для подолання стресу.

На основі аналізу сучасних наукових праць було конкретизовано результуюче розуміння психологічних ресурсів особистості, що забезпечують її стійкість до стресу. Це індивідуально стійка сукупність психологічних засобів, які активізуються особистістю для подолання стресових ситуацій і забезпечують стабільність оптимального рівня

психічного напруження, збереження цілісної індивідуальності та автентичності особистості.

На сьогодні у психологічній літературі представлено достатню кількість досліджень, які переконливо доводять провідну роль мотиваційної сфери у формуванні стресостійкості, а також свідчать про неоднаковий регулюючий вплив на стійкість до стресу різних рівнів мотивації. Індикаторами під час діагностики мотиваційних ресурсів стресостійкості можуть слугувати показники потребового та смислового складників мотиваційної сфери, системи ставлення до себе, оточення і світу в цілому як прояву загальних мотивів, а також показники дієвості мотиваційної сфери особистості тощо.

Сальваторе Мадді, розглядаючи стресостійкість як здатність до адаптації і вміння керувати власними ресурсами для збереження ефективності діяльності, застосовував термін “життестійкість”. Поняття “життестійкість” використовується у контексті проблематики оволодіння стресовою ситуацією, воно відображує психологічну живучість та розширену ефективність людини, а також є показником її психічного здоров'я. Життестійкість визначається поняттями саморегуляції і життєвого потенціалу, які детермінують здатність людини гнучко реагувати на зміни життєдіяльності шляхом актуалізації її психофізіологічних ресурсів та особистісного потенціалу. У широкому розумінні життестійкість – це міра здатності особистості витримувати стресову ситуацію, при цьому зберігаючи внутрішню збалансованість, не знижуючи успішності діяльності. Життестійкість виникає у людини внаслідок особливого поєднання переконань, що дозволяють їй перетворювати проблемні ситуації у нові можливості. Ця система переконань дає змогу людині одночасно розвиватися, збагачувати свій потенціал і долати стреси, що зустрічаються на життєвому шляху.

Для збереження здоров'я й оптимального рівня працездатності та активності особистості у стресогенних умовах важливою є наявність трьох порівняно автономних компонентів “життестійкості”: залученості, контролю і прийняття ризику. Виразність цих компонентів і життестійкість у цілому перешкоджають виникненню внутрішнього напруження у стресових ситуаціях за рахунок стійкої здатності справлятися зі стресами і сприймати їх як менш значущі.

Особливу цінність у дослідженні стресостійкості військовослужбовців підрозділів НГУ з КЕОП категорія життестійкості набуває через те, що в ній увага концентрується не тільки на здатності протистояти стресу, а й на здатності зберігати цілеспрямовану діяльність, не знижуючи її ефективності та зберігаючи здоров'я. Важливим є також той факт, що життестійкість можливо вдосконалювати і трансформувати у процесі життя людини, а отже, її можна розвинути й у військовослужбовців підрозділів НГУ з КЕОП у процесі професійної психологічної підготовки.

Саме ці положення були покладені в основу емпіричного дослідження мотиваційних ресурсів стресостійкості військовослужбовців підрозділів з КЕОП.

У другому розділі *“Характеристика структури та методів дослідження”* обґрунтовуються і розкриваються: етапи проведення дослідження та його програма, вибірка досліджуваних, використані методи дослідження.

Відповідно до розкритих у вступі мети та завдань дисертаційної роботи дослідження мотиваційних ресурсів стресостійкості військовослужбовців підрозділів з КЕОП проводилось у чотири етапи: теоретичний; емпіричний; етап визначення практичних новацій та їх експериментальної апробації; етап узагальнення результатів дослідження.

Теоретичний етап (2011–2012 рр.) включав: визначення наукової проблеми; формулювання робочої гіпотези, мети та завдань дослідження; проведення аналізу наукових джерел щодо сутності стресостійкості та мотиваційних ресурсів стресостійкості фахівців ризиконебезпечних професій.

Емпіричний етап (2012–2014 рр.) охоплював: визначення обсягу необхідних досліджень, методів та методик для їх здійснення; реалізацію дослідницьких процедур; виявлення особливостей стресостійкості військовослужбовців підрозділів з КЕОП; встановлення типології мотиваційної сфери та її внеску у формування стресостійкості досліджуваних.

Етап визначення практичних новацій та їх експериментальної апробації (2014 р.) полягав у розробленні програми тренінгу *“Мотиваційні ресурси життєстійкості”*, спрямованого на розвиток мотиваційної сфери у змістовному, процесуальному та структурному плані, здійсненні його експериментальної апробації та оцінки ефективності й перспективності використання.

Етап узагальнення результатів дослідження (2014–2015 рр.) включав: проведення аналізу, систематизації та узагальнення результатів дослідження; формулювання висновків, виявлення подальших перспектив досліджень.

Дисертаційне дослідження проводилось у Національній академії Національної гвардії України та шести військових частинах НГУ. Емпіричним та експериментальним дослідженнями за 4 роки охоплено 298 військовослужбовців. Відповідно до вирішуваних завдань здійснювався їх якісний та кількісний підбір з урахуванням статистичної достатності вибірки досліджуваних.

Під час побудови дослідження значна увага приділялася вибору ефективного психодіагностичного інструментарію та доцільних статистичних процедур. Встановлено: 1) у процесі дослідження стресостійкості військовослужбовців підрозділів з КЕОП доцільно використовувати загальний показник *“Життєстійкість”* (за С. Мадді); 2) оскільки життєстійкість впливає на ефективність діяльності не безпосередньо, а опосередковано – через вибір копінг-стратегій, то важливим

є встановлення взаємозв'язку життєстійкості з показниками копінг-стратегій; 3) для визначення ефективності набутої військовослужбовцями підрозділів з КЕОП системи стресостійкості необхідне використання “Опитувальника нервово-психічної напруженості” Т. А. Немчина та “Методики діагностики соціально-психологічної адаптації” К. Роджерса та Р. Даймонда, а також встановлення кореляційного взаємозв'язку зазначених характеристик з показником життєстійкості; 4) створення типології стресостійкості військовослужбовців підрозділів з КЕОП можливе за допомогою кластерного аналізу результатів емпіричного дослідження різних аспектів життєстійкості військовослужбовців; 5) добір методик для дослідження мотиваційної сфери доцільно здійснювати відповідно до рівневої моделі мотивації, у якій мотиваційні утворення розрізняються за рівнем узагальнення і регулюючого впливу на життєдіяльність (“Визначення мотиваційного профілю особистості”, “Тест смисложиттєвих орієнтацій” та “Шкала базових переконань”), при цьому показником дієвості мотиваційної сфери є її зв'язки з локусом контролю; 6) для створення типології мотиваційної сфери військовослужбовців підрозділів з КЕОП доцільно використати процедуру кластерного аналізу відповідних емпіричних даних; 7) співвіднесення отриманих типологій та процедура регресійного аналізу дозволяють визначити характеристики мотиваційної сфери, які сприяють розвитку життєстійкості військовослужбовців підрозділів з КЕОП.

Усе зазначене дало змогу забезпечити можливість аналізу стресостійкості та мотиваційної сфери як системних явищ і утворень, що мають власну структуру.

У третьому розділі *“Емпіричне дослідження мотиваційних ресурсів стресостійкості військовослужбовців підрозділів з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних”* розкрито результати дослідницьких процедур щодо виявлення особливостей стресостійкості військовослужбовців підрозділів з КЕОП (життєстійкості, стратегій подолання стресу та їх внеску у життєстійкість, дієвості набутої системи стресостійкості, типології стресостійкості досліджуваних), особливостей мотиваційної сфери зазначених військовослужбовців (особливостей потребового та смислового складників мотиваційної сфери, загальної системи ставлення до себе, інших та оточуючого світу, дієвості та типології мотиваційної сфери), а також внеску мотиваційної сфери у формування їх стресостійкості.

Емпіричне дослідження проводилось із залученням 145 військовослужбовців підрозділів з КЕОП шести військових частин Національної гвардії України, які були поділені на дві групи. До першої входили офіцери зі строком служби на посадах у цих підрозділах від 3 до 15 років (у кількості 74 осіб), а до другої – військовослужбовці військової служби за контрактом з таким же самим строком служби (у кількості 71 особи).

Встановлено, що переважна більшість обстежених військовослужбовців підрозділів з КЕОП має високі показники

стресостійкості. Проте у офіцерів вона вища, ніж у військовослужбовців військової служби за контрактом. Це відбивається як на показниках загальної життєстійкості, так і на показниках копінг-стратегій та дієвості системи стресостійкості (соціально-психологічній адаптивності і відчутті внутрішнього благополуччя).

Офіцери (як видно з таблиці 1) мають більш високі показники “Залученості” і “Контролю”, що дозволяє їм більш ефективно наділяти сенсом окремі професійні дії в екстремальних умовах, гнучко змінювати план дій для досягнення поставленої мети і зберігати відчуття підконтрольності власного життя та активності. В обох досліджуваних групах діагностовано високі показники “Прийняття ризику”, що характеризує їх як людей, готових діяти на свій страх і ризик навіть без надійних гарантій успіху та здатних набувати досвід з будь-яких ситуацій.

Таблиця 1

Показники життєстійкості у військовослужбовців досліджуваних груп (в умовних балах)

Шкала	Досліджувана група		Значущість відмінностей	
	офіцери	військовослужбовці-контрактники	t	p
Залученість	44,43±6,97	40,21±8,43	3,28	0,01
Контроль	36,93±6,36	35,07±6,23	1,78	0,1
Прийняття ризику	18,35±4,55	17,99±4,42	0,49	-
Життєстійкість	99,72±15,34	93,27±15,92	2,48	0,05

Дослідження показало, що життєстійкість військовослужбовців тим вища, чим більше вони здатні до свідомого використання потенціалу продуктивних копінгів – трансформаційного оволодіння і свідомої відмови від використання емоційно орієнтованих копінгів у ситуаціях, у яких збережена можливість їх контролювати. Як свідчить інформація, наведена у таблиці 2, ця здатність більш виражена у офіцерів.

Таблиця 2

Показники копінг-стратегій у військовослужбовців підрозділів з КЕОП (в умовних балах)

Шкала	Досліджувана група		Значущість відмінностей	
	офіцери	військовослужбовці-контрактники	t	p
Позитивне переформулювання	13,73±2,14	11,86±2,46	4,87	0,01
Мисленняве уникнення проблем	8,01±2,49	8,21±2,43	0,48	-
Концентрування на емоціях	7,64±2,47	8,04±2,33	1,02	-
Використання соціальної підтримки інструментального характеру	11,35±2,59	11,24±2,51	0,26	-

Закінчення табл. 2

Шкала	Досліджувана група		Значущість відмінностей	
	офіцери	військовослужбовці-контрактники	t	p
Активне оволодіння собою	13,50±2,08	12,79±2,33	1,94	0,1
Заперечення	7,78±2,27	7,73±2,39	0,13	-
Звернення до релігії	8,66±2,99	8,49±3,41	0,32	-
Гумор	10,95±2,67	10,31±2,98	1,35	-
Поведінкове уникнення проблеми	7,07±2,67	7,45±2,55	0,88	-
Стримання	10,55±2,02	9,70±2,47	2,26	0,05
Використання соціальної підтримки з емоційних причин	9,89±2,53	9,32±2,52	1,35	-
Використання “заспокійливих”	5,14±2,08	5,65±2,51	1,33	-
Прийняття	10,57±2,83	9,51±2,75	2,29	0,05
Придушення конкуруючої діяльності	12,03±2,56	11,55±2,54	1,13	-
Планування	13,39±2,36	12,24±2,58	2,80	0,01

Кластерний аналіз результатів проведеного дослідження дозволив виділити три типи стресостійкості військовослужбовців підрозділів з КЕОП: 1) *високодієвий тип* – охоплює 35,86 % військовослужбовців (серед них: 67,31 % – офіцери, 32,69 % – військовослужбовці військової служби за контрактом); 2) *низькодієвий тип* – охоплює 25,52 % військовослужбовців (серед них: 45,95 % – офіцери, 54,05 % – військовослужбовці військової служби за контрактом); 3) *середньодієвий тип* – охоплює 38,62 % військовослужбовців (серед них: 39,29 % – офіцери, 60,71 % – військовослужбовці військової служби за контрактом).

Для високодієвої системи стресостійкості характерні високі показники адаптивності та внутрішнього благополуччя. Вона забезпечується високими показниками життєстійкості, які зумовлюють векторність копінг-стратегій від продуктивних до непродуктивних. Цей тип найбільш представлений офіцерами підрозділів з КЕОП.

Найменш поширеною серед військовослужбовців підрозділів з КЕОП є низькодієва система стресостійкості, яка характеризується зниженими показниками адаптивності і внутрішнього благополуччя, що поєднуються з використанням недостатньо продуктивних копінг-стратегій, і як наслідок – зосередженістю не на розв’язанні виниклої проблеми, а на самовиправданні у ситуації, що виникла.

Середньодієва система стресостійкості більш типова для військовослужбовців військової служби за контрактом. Вона характеризується поєднанням знижених показників внутрішнього благополуччя із середніми показниками адаптивності. Характерна для цього типу структура копінгів дозволяє його співвіднести з конформним типом особистості (за С. Мадді).

Аналіз особливостей мотиваційної сфери засвідчив, що офіцери підрозділів з КЕОП більш схильні здійснювати, так званий, “вибір майбутнього”, а військовослужбовці-контрактники більше орієнтовані на стабільність. Як видно з таблиці 3, в обох досліджуваних групах вектор потребової сфери спрямований у напрямку виконання місії обраної професії правоохоронця. Проте існують певні відмінності щодо способу підтримання цього вектора. Потребова сфера військовослужбовців-контрактників менш інтегрована (ієрархізована) і, відповідно, менш здатна спонукати до розвитку, вона зорієнтована на відтворення наявного рівня задоволення потреб. Офіцерам притаманна висока ієрархізованість, яка і забезпечує здатність до самодетермінізму, саморозвитку.

Таблиця 3

Показники мотиваційно-потребової сфери у військовослужбовців підрозділів з КЕОП (в умовних балах)

Шкала	Досліджувана група		Значущість відмінностей	
	офіцери	військовослужбовці-контрактники	t	p
Потреба у високій заробітній платні	51,39±28,84	49,38±25,05	0,45	-
Потреба у хороших умовах роботи	23,47±14,62	31,79±13,11	3,61	0,01
Потреба у чіткому структуруванні роботи	42,03±19,84	38,66±16,07	1,12	-
Потреба у соціальних контактах	24,86±17,08	23,89±13,85	0,38	-
Потреба формувати і підтримувати довготривалі взаємини	16,23±13,01	24,90±12,42	4,11	0,01
Потреба у завоюванні визнання	35,23±13,53	31,44±10,61	1,88	0,1
Потреба ставити для себе сміливі цілі	30,91±14,11	29,15±11,35	0,82	-
Потреба у впливовості і владі	12,69±10,55	16,52±12,85	1,96	0,1
Потреба у різноманітності	24,86±12,43	28,30±14,20	1,55	-
Потреба бути креативним	25,47±12,62	23,48±7,72	1,15	-
Потреба у самовдосконаленні	31,05±15,64	27,08±8,00	1,94	0,1
Потреба в цікавій, суспільно корисній праці	42,09±16,72	36,61±18,10	1,89	0,1

На рівні смислової регуляції військовослужбовці підрозділів з КЕОП характеризуються високими показниками осмисленості життя. Проте офіцерам притаманна локалізація цілей у майбутньому, що надає їх життю більшої спрямованості і часової перспективи. Про це свідчать більш високі показники за шкалами “Мета”, “Процес”, “Локус контролю – життя” методики “Тест смисложиттєвих орієнтацій” (СЖО) (Д. О. Леонтьєва).

За даними, наведеними у таблиці 4, видно, що військовослужбовці обох досліджуваних груп більше схильні контролювати своє ставлення до світу і себе, ніж впливати на події. При цьому офіцери мають значно вищі показники, ніж військовослужбовці-контрактники, майже за всіма загальними шкалами методики “Шкала базових переконань” (Р. Янова-Бульмана). Отже, офіцери більше, ніж військовослужбовці військової служби за контрактом, вірять у прихильність і справедливість оточуючого світу, вище оцінюють себе і свою здатність до самоконтролю. Такі більш позитивні базові переконання офіцерів порівняно з військовослужбовцями-контрактниками забезпечують їм значніший резерв для подолання стресів та їх наслідків.

Таблиця 4

Показники базових переконань у військовослужбовців підрозділів з КЕОП (в умовних балах)

Шкала	Досліджувана група		Значущість відмінностей	
	офіцери	військовослужбовці-контрактники	t	p
Прихильність світу	18,74±3,59	17,11±4,43	2,43	0,05
Доброта людей	16,95±3,31	16,44±3,34	0,92	-
Справедливість	16,43±3,31	15,58±4,31	1,33	-
Контрольованість світу	17,95±2,56	16,27±4,23	2,88	0,01
Випадковість подій	11,99±3,32	12,59±3,90	1,00	-
Цінність власного “Я”	18,74±2,89	17,72±4,06	1,75	0,1
Самоконтроль	18,23±3,05	16,76±4,52	2,28	0,05
Удачливість	16,34±3,27	15,48±4,15	1,38	-
Прихильність оточуючого світу	17,84±3,20	16,77±3,64	1,88	0,1
Контрольованість і справедливість подій	15,46±2,25	14,42±2,51	2,64	0,01
Власна цінність, здатність керувати подіями	17,77±2,21	16,65±3,36	2,35	0,05

В обох досліджуваних групах діагностовано адекватний їх професійній діяльності інтернальний локус контролю без схильності до надконтролю. Аналіз структури інтернальності засвідчив, що вона детермінується особливостями професійної діяльності, яка потребує ретельного контролю кожної дії. Високі показники за шкалою “Інтернальність у сфері здоров’я” свідчать про усвідомлення військовослужбовцями небезпеки їх професійної діяльності.

Як показник дієвості мотиваційної сфери особистості було використано показники взаємозв’язку шкал “Локус контролю” (у модифікації О. Г. Ксенофонтової) зі шкалами, що описують складники мотиваційної сфери особистості. В результаті у офіцерів діагностовано більш диференційоване ставлення до реалізації потребової сфери, вони усвідомлюють свою здатність задовольняти власні потреби і

використовувати їх як засіб для досягнення інших своїх цілей, що є ще одним свідченням більшої ієрархізованості їх мотиваційно-потребової сфери. При цьому особливості професіоналізації (професійних соціалізації, підготовки і досвіду) офіцерів є більш сприятливими для формування у них інтернального локусу контролю, що робить їх здатними реалізовувати власні потреби та цінності, керувати власним життям.

Для визначення типів мотивації військовослужбовців підрозділів з КЕОП було використано процедуру кластерного аналізу. Це дозволило отримати розподіл обстеженої вибірки військовослужбовців за типами мотивації: 1) “самоактуалізований” тип – охоплює 57,93 % військовослужбовців (серед них: 61,90 % – офіцери, 38,10 % – військовослужбовці військової служби за контрактом); 2) “залежний” тип – охоплює 13,79 % військовослужбовців (серед них: 35,00 % – офіцери, 65,00 % – військовослужбовці військової служби за контрактом); 3) “романтичний” тип – охоплює 28,28 % військовослужбовців (серед них: 36,59 % – офіцери, 63,41 % – військовослужбовці військової служби за контрактом).

Перший тип був позначений нами як “самоактуалізований”, бо такі показники мотиваційної сфери притаманні особистостям з високим рівнем здатності до самоактуалізації. Цей тип мотивації характеризується високими показниками осмисленості життя, інтернальності, розвитку базових переконань та ієрархізованістю потребової сфери. Для цього типу характерні просоціальність, прагнення до саморозвитку, здатність урахувати обставини зовнішнього світу, долати певні несприятливі умови, при цьому проявляючи розумну обережність, самостійність, а можливо, й певний індивідуалізм. Ця група майже на дві третини складається з офіцерів.

Значно рідше офіцери належать до “залежного” та “романтичного” типів мотивації. Для “залежного”, який на дві третини складається з військовослужбовців-контрактників, характерні найменші показники осмисленості життя, інтернальності, розвитку базових переконань та ієрархізованості потребової сфери. Такі дані свідчать про обмежені можливості до самодетермінації і самореалізації. Саме тому ми позначили його як “залежний”.

“Романтичний” тип характерний для особистостей, які попри набуті позитивні установки – просоціальність, прагнення до креативності і осмисленості життя, не мають досвіду їх реалізації у складних умовах. Професійна соціалізація цих військовослужбовців характеризується певною незавершеністю, неповною інтеріоризацією.

Для визначення ресурсу окремих компонентів мотиваційної сфери щодо формування стресостійкості (загальним показником якої є життєстійкість) використано процедуру регресійного аналізу. За результатами регресійного аналізу було конкретизовано подане рівняння регресії:

$$\begin{aligned} \text{Життєстійкість} = & 27,364 + 0,4853I + 0,666C + 1,046SW - 0,067M1 - \\ & - 0,145M2 - 0,163M8 - 0,115M9 + 0,909PЖ + 0,378ЛК-ж + 0,429, \end{aligned} \quad (1)$$

де 27,364 – константа; ЗІ – “Загальна інтернальність” (“Локус контролю”); С – “Контрольованість світу” (“Шкала базових переконань”); SW – “Цінність власного “Я” (“Шкала базових переконань”); М1 – “Потреба у високій заробітній платні” (“Визначення мотиваційного профілю особистості”); М2 – “Потреба у хороших умовах роботи” (“Визначення мотиваційного профілю особистості”); М8 – “Потреба у впливовості і владі” (“Визначення мотиваційного профілю особистості”); М9 – “Потреба у різноманітності” (“Визначення мотиваційного профілю особистості”); РЖ – “Результативність життя” (СЖО); ЛК-ж – “Локус контролю - життя” (СЖО); 0,429 – похибка.

Отже, регресійний аналіз засвідчив, що компоненти мотиваційної структури описують понад 50 % дисперсії ознак життестійкості. Це підтверджує тезу про їх значну роль у структурі життестійкості. При цьому отримані результати показали, що мотиваційні компоненти мають неоднаковий ресурс для формування життестійкості. Так, смислова сфера, загальні мотиви та інтернальність позитивно впливають на життестійкість, а такі особливості потребової сфери, які формують залежність від зовнішнього оточення, – потреби у високій заробітній платні, хороших умовах праці, у впливовості і владі та різноманітності – негативно.

Співвіднесення типів мотивації з типами стресостійкості дозволяє стверджувати, що:

- високий рівень розвитку мотиваційної сфери є основою для розвитку високого рівня стресостійкості, проте цілком не визначає його;
- низький рівень розвитку мотиваційної сфери цілком виключає можливість набуття високого рівня стресостійкості;
- недоліки розвитку мотиваційної сфери (“романтичний” тип мотивації) значно знижують імовірність розвитку “високодієвого” типу стресостійкості.

Таким чином, отримані результати емпіричного дослідження показують, що пріоритетним завданням для створення надійної мотиваційної основи життестійкості є формування самоактуалізованого типу особистості, розширення смислового рівня регуляції активності та зниження залежності від зовнішніх обставин (посилення здатності до самодетермінізму).

У четвертому розділі *“Використання ресурсів мотиваційної сфери для цілеспрямованого формування стресостійкості військовослужбовців Національної гвардії України”* наведено програму тренінгу “Мотиваційні ресурси життестійкості”, матеріали оцінювання ефективності його експериментальної апробації та практичні рекомендації щодо оптимізації мотиваційного ресурсу стресостійкості військовослужбовців підрозділів з КЕОП.

З використанням результатів емпіричного дослідження було розроблено тренінг “Мотиваційні ресурси життестійкості”. Методологічну основу розроблення тренінгу склали: теорія А. Маслоу про самоактуалізовану особистість; концепція Д. О. Леонтьєва про смислову регуляцію життєдіяльності; концепція С. Мадді про життестійкість.

Тренінг спрямовувався на формування загальної життестійкості – здатності зберігати ефективність діяльності у широкому колі стресових

ситуацій, для чого потрібно оптимізувати мотивацію у змістовному, процесуальному та структурному плані. Він включав три етапи: *етап 1* – усвідомлення мотиваційних особливостей, які сприяють і перешкоджають утриманню цілеспрямованості діяльності у стресових умовах; *етап 2* – ознайомлення з особливостями мотиваційної сфери, які є ресурсом життєстійкості, та шляхами їх набуття; *етап 3* – перевірка стійкості новоутворень та здатності до самодетермінізму.

Апробація тренінгу проводилась у Національній академії Національної гвардії України. Учасниками тренінгу були курсанти-випускники командно-штабного факультету у кількості 15 осіб, які після випуску мали продовжувати службу у підрозділах з КЕОП. Як контрольну групу було вибрано групу з 19 курсантів цього ж курсу, з якими у той же час проводився тренінг комунікативної компетентності.

Ефективність розробленого тренінгу визначалася за допомогою критеріїв Дональда Киркпатрика: реакції; засвоєння; поведінки; результатів. Оцінювання результатів проведення тренінгу дозволило встановити, що:

- цей тренінг приводить до підвищення загального показника життєстійкості та соціально-психологічної адаптивності поведінки, посилення відчуття внутрішнього благополуччя у курсантів (див. табл. 5 і 6);
- тренінг формує здатність до самодетермінації, актуалізує потребу у розвитку, зменшує залежність від обставин, активізує пошук сенсу життя тощо.

Таблиця 5

Зміни показників життєстійкості під впливом тренінгу “Мотиваційні ресурси життєстійкості” у майбутніх офіцерів (в умовних балах)

Характеристика життєстійкості	Групи				Значущість відмінностей			
	група 1		група 2		$t_{1.1-2.1}$	$t_{1.1-1.2}$	$t_{2.1-2.2}$	$t_{1.2-2.2}$
	група 1.1	група 1.2	група 2.1	група 2.2				
Залученість	40,39±5,27	48,17±3,39	41,39±5,17	46,34±4,23	0,55	4,81**	3,23*	1,40
Контроль	33,48±3,92	40,89±3,76	32,98±4,43	34,57±4,53	0,35	5,28**	1,09	4,44**
Прийняття ризику	16,77±4,22	20,67±3,85	17,43±4,57	18,45±4,34	0,44	2,64*	0,71	1,58
Життєстійкість	90,64±8,60	109,23±7,67	91,16±9,24	96,11±9,16	0,17	6,25**	1,66	4,54**

Примітка. ⁰ $p \leq 0,1$; * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$.

Таблиця 6

Порівняльна оцінка проведених соціально-психологічних тренінгів за критерієм “поведінки”

Критерій “поведінки”	Групи				Значущість відмінностей			
	група 1		група 2		$t_{1.1-2.1}$	$t_{1.1-1.2}$	$t_{2.1-2.2}$	$t_{1.2-2.2}$
	група 1.1	група 1.2	група 2.1	група 2.2				
Нервово-психічне напруження	36,92±5,21	33,12±5,12	36,71±5,47	35,93±5,63	0,11	2,01*	0,43	1,52
Соціально-психологічна адаптивність	142,67±10,21	156,23±8,76	144,57±11,42	148,93±10,85	0,51	3,90**	1,21	2,17*

Примітка. ⁰ $p \leq 0,1$; * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$.

Об'єктивним показником того, що сформована система життєстійкості дійсно допомагає зберігати ефективність діяльності у стресових умовах, є підвищення успішності складання сесії курсантами після проходження тренінгу “Мотиваційні ресурси життєстійкості” (інформацію подано на рис. 1).

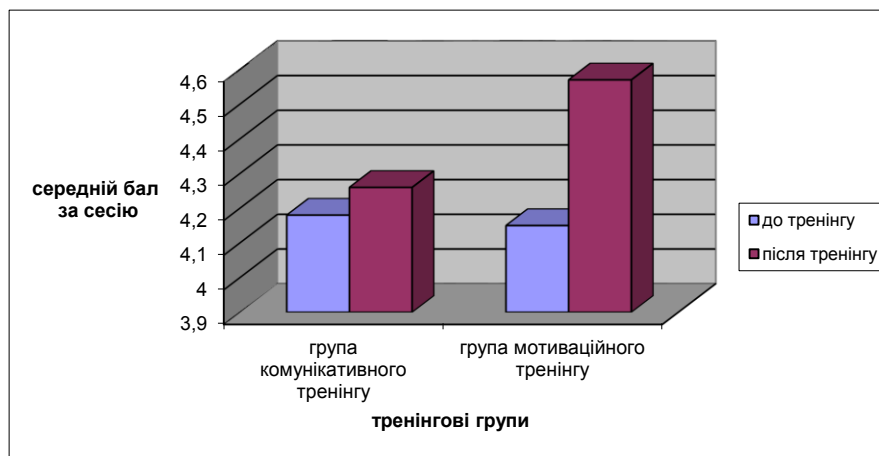

Рис. 1. Зміни успішності навчання у курсантів контрольної та експериментальної груп

За результатами проведеного дослідження запропоновано практичні рекомендації щодо оптимізації мотиваційного ресурсу стресостійкості військовослужбовців підрозділів з КЕОП.

ВИСНОВКИ

1. Теоретично обґрунтовано і запропоновано нове вирішення завдання щодо підвищення стресостійкості військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних на основі виявлення необхідних для цього ресурсів мотиваційної сфери особистості і визначення можливостей їх активізації.

2. Проведений теоретико-методологічний аналіз проблеми стійкості до стресу в сучасній психологічній науці дозволив встановити, що стресостійкість є комплексною характеристикою, яка включає різні психологічні, фізіологічні і поведінкові компоненти, а також здатність керувати своїми емоціями, зберігати високу працездатність, здійснювати складну або небезпечну діяльність без напруженості, незважаючи на емоціогенні впливи. Вдосконалення здатності фахівців ризиконебезпечних професій долати стресогенні ситуації можливе на основі виявлення *психологічних ресурсів стресостійкості особистості* – індивідуально стійкої сукупності психологічних засобів, що активізуються особистістю для подолання стресових ситуацій і забезпечують стабільність оптимального рівня психічного напруження, збереження цілісної індивідуальності та

автентичності особистості. Серед них головне місце займають система мотивів у поєднанні з характеристиками соціальної адаптивності та сформована система конструктивних копінг-ресурсів.

Розгляд стресостійкості як здатності до адаптації і вміння керувати власними ресурсами для збереження ефективності діяльності дозволяють використовувати термін “життєстійкість”. Життєстійкість відображує психологічну живучість та розширену ефективність людини, а також є показником її психічного здоров'я. Для збереження здоров'я й оптимального рівня працездатності та активності особистості у стресогенних умовах важливою є наявність трьох порівняно автономних компонентів життєстійкості: залученості, контролю і прийняття ризику.

3. Дослідження особливостей стресостійкості військовослужбовців підрозділів НГУ з КЕОП включало: дослідження їх життєстійкості, виявлення копінг-стратегій, притаманних досліджуваним; оцінку дієвості набутої ними системи стресостійкості. Встановлено, що переважна більшість обстежених військовослужбовців підрозділів з КЕОП мають високі показники стресостійкості. Проте у офіцерів вона вища, ніж у військовослужбовців військової служби за контрактом. Це відбивається як на показниках життєстійкості, так і на показниках копінг-стратегій та дієвості системи стресостійкості (соціально-психологічній адаптивності і відчутті внутрішнього благополуччя). Проведене дослідження дозволило виділити три типи стресостійкості військовослужбовців – високодієвий, середньодієвий та низькодієвий, а також конкретизувати їх психологічну характеристику.

4. Дослідження особливостей мотиваційної сфери військовослужбовців підрозділів з КЕОП включало виявлення особливостей потребового та смислового її складників, загальної системи ставлення до себе, інших та оточуючого світу, а також дієвості мотиваційної сфери. Виявлено, що у обох досліджуваних групах вектор потребової сфери спрямований у напрямку виконання місії обраної професії правоохоронця. Проте існують певні відмінності щодо способу підтримання цього вектора. Потребова сфера військовослужбовців-контрактників менш ієрархізована і, відповідно, менш здатна спонукати до розвитку, вона зорієнтована на відтворення наявного рівня задоволення потреб. Офіцерам притаманна висока ієрархізованість, яка й забезпечує здатність до самодетермінізму, саморозвитку.

На рівні смислової регуляції військовослужбовці підрозділів з КЕОП характеризуються високими показниками осмисленості життя. Однак офіцерам притаманна локалізація цілей у майбутньому, що надає їх життю більшої спрямованості і часової перспективи у порівнянні з військовослужбовцями-контрактниками.

В обох досліджуваних групах діагностовано адекватний їх професійній діяльності інтернальний локус контролю без схильності до надконтролю. Аналіз структури інтернальності засвідчив, що вона детермінується особливостями професійної діяльності, яка потребує ретельного контролю кожної дії. Більш позитивні базові переконання офіцерів порівняно з

військовослужбовцями-контрактниками забезпечують їм значніший резерв для подолання стресів та їх наслідків.

Використання кластерного аналізу результатів зазначених досліджень дозволило отримати розподіл обстеженої вибірки військовослужбовців за типами мотивації (“самоактуалізований”, “залежний” та “романтичний”), а також конкретизувати їх психологічну характеристику.

5. Для визначення ресурсу окремих компонентів мотиваційної сфери щодо формування стресостійкості (загальним показником якої є життєстійкість) використано процедуру регресійного аналізу. Його результати показали, що компоненти мотиваційної структури описують понад 50 % дисперсії ознак життєстійкості. Це підтверджує тезу про їх значну роль у структурі життєстійкості.

Співвіднесення типів мотивації з типами стресостійкості дозволило стверджувати, що: “самоактуалізований” тип мотиваційної сфери є основою для розвитку високого рівня стресостійкості військовослужбовців, проте у цілому не визначає його; “залежний” тип цілком виключає можливість набуття високого рівня стресостійкості; “романтичний” тип значно знижує імовірність розвитку “високодієвого” типу стресостійкості. Зазначена типізація дає змогу здійснювати адекватні та диференційовані психолого-педагогічні впливи щодо оптимізації мотиваційних ресурсів стресостійкості військовослужбовців підрозділів з КЕОП.

6. Матеріали оцінювання ефективності експериментальної апробації авторської програми тренінгу “Мотиваційні ресурси життєстійкості” дозволили встановити можливість використання тренінгових технологій як засобу професійної психологічної підготовки військовослужбовців підрозділів з КЕОП для активізації їх мотиваційних ресурсів стресостійкості, а також запропонувати практичні рекомендації щодо оптимізації мотиваційних ресурсів стресостійкості зазначених військовослужбовців.

Перспективним напрямом подальших досліджень є визначення особливостей стресостійкості та мотиваційних ресурсів її формування у військовослужбовців строкової служби, яких з 2015 р. знову призиватимуть для служби у підрозділах НГУ з КЕОП.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях, включених до Переліку ДАК України:

1. Юр’єва, Н. В. Життєстійкість, як важлива характеристика стресостійкості військовослужбовців Національної гвардії України [Текст] / Н. В. Юр’єва // Проблеми екстремальної та кризової психології : зб. наук. пр./ Нац. ун-т цивільного захисту України. – Х. : НУЦЗУ, 2014. – Вип.16. – С. 243-250.

2. Юр’єва, Н. В. Особливості стресостійкості військовослужбовців підрозділів з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних [Текст] /

Н. В. Юр'єва // Вісник Національного університету оборони України : зб. наук. пр. – К. : НУОУ, 2014.– Вип. 6 (43).– С. 385-392.

3. Юр'єва, Н. В. Дієвість набутої системи стресостійкості військовослужбовців підрозділів з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних [Текст] / Н. В. Юр'єва // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. – Хмельницький : НАДПСУ, 2015. – № 1 (74). – С. 479-492.

4. Юр'єва, Н. В. Семантичний та феноменологічний аналіз поняття “психологічні ресурси стресостійкості” фахівця ризиконебезпечних професій [Текст] / Н. В. Юр'єва // Вісник Національного університету оборони України: зб. наук. пр. – К. : НУОУ, 2015. – Вип.1 (44). – С. 265-269.

5. Юр'єва, Н. В. Використання тренінгу “Мотиваційні ресурси життєстійкості” для підвищення рівня стресостійкості військовослужбовців Національної гвардії України [Текст] / Н. В. Юр'єва // Проблеми екстремальної та кризової психології : зб. наук. пр. / Нац. ун-т цивільного захисту України. – Х. : НУЦЗУ, 2015. – Вип.17. – С. 266-273.

Статті у закордонних наукових виданнях:

1. Юр'єва, Н. В. Особенности мотивационной сферы военнослужащих подразделений по конвоированию, экстрадиции и охране подсудимых [Текст] / Н. В. Юр'єва // Вестник Пермского университета : сб. науч. тр. – Пермь : Пермск. ун-т, 2015. – Вып. 1 (21). – С. 84-93. – (Серия “Философия. Психология. Социология”).

Тези доповідей у матеріалах конференцій:

1. Юр'єва, Н. В. Концепція життєстійкості особистості, як теоретичне підґрунтя вдосконалення психологічної підготовленості фахівців ризиконебезпечних професій [Текст] / Н. В. Юр'єва // Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти) : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 31 жовт.–1 листоп. 2014 р. / Львівська педагогічна спільнота. – Львів, 2014. – С. 31-34.

2. Юр'єва, Н. В. Результати дослідження особливостей стресостійкості військовослужбовців підрозділів з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних [Текст] / Н. В. Юр'єва // Історія та сучасний стан педагогічних та психологічних наук : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 7 листоп. 2014 р. / Київська наук. орг. пед. та психол. – К., 2014. – С. 123-125.

3. Юр'єва, Н. В. Роль мотиваційного ресурсу особистості у забезпеченні стресостійкості військовослужбовців Національної гвардії України [Текст] / Н. В. Юр'єва // Сучасний стан психологічного забезпечення професійної діяльності сил охорони правопорядку : тези доп. наук.-практ. конф., м. Харків, 21 листоп. 2014 р. / Національна академія Національної гвардії України. – Х., 2014. – Секція 4. – С. 111-113.

4. Юр'єва, Н. В. Врахування особливостей базових переконань військовослужбовців підрозділів з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних при визначенні мотиваційних ресурсів вдосконалення їх стресостійкості [Текст] / Н. В. Юр'єва // Роль педагогічних та психологічних

наук у процесі розвитку суспільства в умовах сьогодення : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 5 груд. 2014 р. / Київська наук. орг. пед. та психол. – К., 2014. – С. 139-142.

5. Юрьєва, Н. В. Особенности смысловой составляющей мотивационной сферы военнослужащих подразделений по конвоированию, экстрадиции и охране подсудимых [Текст] / Н. В. Юрьєва // Обеспечение безопасности жизнедеятельности: проблемы и перспективы : тез. докл. Междунар. науч.-практ. конф., г. Минск, 2-3 апр. 2015 р. – Минск, 2015. – Секция 4. – Ч. 2. – С. 67, 68.

6. Юр'єва, Н. В. Теоретичне підґрунтя дослідження психологічних ресурсів підвищення стресостійкості військовослужбовців Національної гвардії України [Текст] / Н. В. Юр'єва // Сучасний стан психологічного забезпечення професійної діяльності сил охорони правопорядку : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 9 квіт. 2015 р. / Національна акад. НГУ. – Х., 2015. – С. 140, 141.

АНОТАЦІЇ

Юр'єва Н. В. Мотиваційні ресурси стресостійкості військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.09 – “Психологія діяльності в особливих умовах”. – Національний університет цивільного захисту України. – Харків, 2015.

У дисертації наведено результати теоретико-методологічного аналізу проблеми стресостійкості у сучасній психологічній науці: розкрито погляди науковців на сутність стресу; визначено основні підходи у вивченні проблеми стійкості особистості до стресу; конкретизовано семантику та феноменологію поняття “стресостійкість особистості”; проаналізовано сучасне розуміння дослідниками психологічних ресурсів стресостійкості фахівців ризиконебезпечних професій; встановлено доцільність дослідження життєстійкості як ключової характеристики стресостійкості.

Розкрито результати емпіричного дослідження особливостей стресостійкості (життєстійкості, використовуваних стратегій подолання стресу, дієвості набутої системи стресостійкості) та особливостей мотиваційної сфери (загальної системи ставлення до себе, інших та оточуючого світу; потребового та смислового її складників; дієвості мотиваційної сфери) військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних (КЕОП).

На основі отриманих результатів визначено типологію стресостійкості та мотиваційної сфери досліджуваних військовослужбовців, а також внесок мотиваційної сфери у формування їх стресостійкості.

Наведено авторську програму тренінгу “Мотиваційні ресурси життєстійкості” та результати його експериментальної апробації для цілеспрямованого формування стресостійкості військовослужбовців

Національної гвардії України, а також практичні рекомендації щодо оптимізації їх мотиваційного ресурсу.

Ключові слова: стресостійкість, життєстійкість, стратегії подолання стресу, дієвість стресостійкості, мотиваційна сфера, мотиваційні ресурси стресостійкості, дієвість мотиваційної сфери.

Юрьева Н. В. Мотивационные ресурсы стрессоустойчивости военнослужащих подразделений Национальной гвардии Украины по конвоированию, экстрадиции и охране подсудимых. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.09 – “Психология деятельности в особых условиях”. – Национальный университет гражданской защиты Украины. – Харьков, 2015.

В диссертации приведены результаты теоретико-методологического анализа проблемы стрессоустойчивости в современной психологической науке: раскрыты взгляды ученых на сущность стресса; определены основные подходы в изучении проблемы устойчивости личности к стрессу; конкретизированы семантика и феноменология понятия “стрессоустойчивость личности”; проанализировано современное понимание исследователями психологических ресурсов стрессоустойчивости специалистов рискованных профессий, в том числе и мотивационных; установлена целесообразность исследования жизнестойкости как ключевой характеристики стрессоустойчивости в связи с возможностью ее развития и трансформации в процессе профессиональной психологической подготовки указанных специалистов.

На основе результатов теоретического исследования определены дальнейшие исследовательские процедуры, выборка исследуемых военнослужащих, используемые методы и методики.

Представлены результаты эмпирического исследования особенностей стрессоустойчивости военнослужащих подразделений Национальной гвардии Украины по конвоированию, экстрадиции и охране подсудимых (КЭОП): жизнестойкости как важной характеристики стрессоустойчивости; используемых стратегий преодоления стресса и их вклада в жизнестойкость; действенности сформированной системы стрессоустойчивости. На основании полученных результатов с помощью кластерного анализа определена типология стрессоустойчивости исследованных военнослужащих.

Приведены результаты эмпирического исследования потребностной и смысловой составляющих мотивационной сферы военнослужащих подразделений КЭОП, особенностей общей системы отношения к себе и окружающему миру, а также действенности их мотивационной сферы. На основании кластерного анализа полученных данных определена типология мотивационной сферы исследованных военнослужащих, а с помощью регрессионного анализа – вклад их мотивационной сферы в формирование стрессоустойчивости.

Представлена разработанная на основании результатов теоретического и

эмпирического исследований программа тренинга “Мотивационные ресурсы жизнестойкости”. Приведены результаты ее экспериментальной апробации для целенаправленного формирования стрессоустойчивости военнослужащих Национальной гвардии Украины, а также практические рекомендации по оптимизации их мотивационного ресурса.

Ключевые слова: стрессоустойчивость, жизнестойкость, стратегии преодоления стресса, действенность стрессоустойчивости, мотивационная сфера, мотивационные ресурсы стрессоустойчивости, действенность мотивационной сферы.

Yurieva N. V. Motivational resources of the stress resistance of servicemen of convoy, extradition, guard of prisoners units of National Guard of Ukraine – Manuscript.

The PhD thesis (speciality 19.00.09 – “Psychology of activities in special conditions”). – The National University of the Civil Protection of Ukraine. – Kharkiv, 2015.

The results of theoretical and methodological analysis of the problem of stress resistance in modern psychological science are presented in the research: scientists' views on the nature of stress are revealed; the main approaches for researching the problem of resistance of an individual to stress are determined; semantics and phenomenology of the concept of “stress resistance of an individual” are concretized; modern researchers' understanding of psychological resources of stress resistance of high-risk professions specialists is analyzed; the expediency of viability research as the key characteristics of stress resistance is determined.

The results of empirical research of stress resistance features of servicemen of CEGP units of National Guard of Ukraine: their viability, stress overcoming strategies used, effectiveness of the obtained system of stress resistance are disclosed.

The identified features of motivational sphere of servicemen of CEGP units: general system of attitude towards themselves, others and environment; its requiremental and semantic components; effectiveness of motivational sphere are presented.

Based on the results obtained, the typology of stress resistance and motivational sphere of the researched servicemen are determined, as well as the contribution of motivational sphere to the formation of stress resistance.

The author's training program "Motivational resources of viability" and the results of its experimental testing for the projected formation of stress resistance for servicemen of National Guard of Ukraine, as well as practical recommendations for optimizing their motivational resource are presented.

Keywords: stress resistance, viability, stress overcoming strategies, efficiency of stress resistance, motivational sphere, motivational resources of stress resistance, effectiveness of motivational sphere.

Підписано до друку 24.05.2015 р.
Формат 60 x 84 1/16. Папір офсетний.
Друк на різнографі. Умовн.друк.арк 0,9. Тираж 100 прим. Зам №21.
Надруковано у копії-центрі «МОДЕЛІСТ»
(ФО-П Миронов М.В., свідоцтво ВО4№022953
М.Харків, вул.. Червонопрапорна, 3 літер Б-1
Тел..7-170-354
www.modelist.in.ua